

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

«Економічної теорії»

на тему:

**«Монопольний ринок та особливості його
функціонування в Україні»**

Студента 2 курсу ЕПП -22 групи
напряму підготовки «Економіка та управління»

Заблоцький Д.В.

Керівник: к. е.н., старший викл. Чирак І. М..

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

_____

_____

м. Тернопіль - 2016 р.

ПЛАН

ВСТУП

Розділ 1. Теоретичні засади становлення та функціонування монопольного ринку.

Розділ 2. Аналіз монопольній діяльності в Україні.

Розділ 3. Особливості та проблеми антимонопольного регулювання та шляхи їх вирішення.

Висновки

Список використаної літератури

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОНОПОЛЬНОГО РИНКУ	5
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МОНОПОЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	12
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	19
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	29

ВСТУП

Монополія - це тип ринкової структури, коли одна фірма пропонує весь ринковий обсяг блага, для якого не існує близьких замінників.

Мета: дослідження теоретичних основ і практики формування антимонопольної політики держави в умовах ринкової економіки.

Виходячи із мети поставлено наступні завдання:

1. Теоретичні засади становлення та функціонування монопольного ринку.
2. Аналіз монопольній діяльності в Україні.
3. Особливості та проблеми антимонопольного регулювання та шляхи їх вирішення.

Об'єкт дослідження - є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, яка займається діяльністю з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншою господарською діяльністю.

Предмет дослідження - виступають економічні відносини, що виникають у процесі формування і реалізації антимонопольної політики як важливої складової економічної політики держави.

Розділ 1. Теоретичні засади становлення та функціонування монопольного ринку

Монопольне становище на ринку гарантує беззбиткову діяльність. Але бувають ситуації, коли попит на якийсь товар стрімко падає та крива попиту середніх витрат і крива попиту проходять нижче, ніж крива середніх витрат, не маючи з нею спільних точок. Наприклад, монополіст з виробництва рахівниць або примусів може не отримати прибутку взагалі.

Монополія максимізує прибуток, виготовляючи таку кількість продукції, за якої граничний дохід дорівнює граничним витратам. Ціна, що визначається монополістом на свою продукцію, позначається висотою кривої попиту в точці випуску, що дає максимум прибутку. Така ціна завжди вища граничних витрат. Тому що монополія може маніпулювати обсягом виробництва і ціною продукту, для неї не існує якоїсь визначеної кривої пропозиції.

У деяких ситуаціях монополія може здійснювати цінову дискримінацію - визначити різні ціни на той же продукт для різних покупців. У випадку досконалої цінової дискримінації (на кожен одиницю продукції, що продається, визначається відповідна ціна попиту) монополіст перерозподіляє у свій прибуток весь надлишок покупців. При цьому монополія пропонує на ринок такий же обсяг продукції, який був би в умовах конкурентної галузі. Монополія може використовувати сегментування ринку, тобто визначати різні ціни для різних груп покупців. Така цінова дискримінація збільшує прибуток монополії, тільки якщо групи покупців відрізняються за чутливістю до зміни ціни. Щоб максимізувати прибуток, монополія випускає такий обсяг продукції, за якого $MR = MC$. Якщо монополіст вирішує щось виробляти, то він визначає ціну так, щоб обсяг попиту дорівнював оптимальному обсягу випуску. Оскільки граничні видатки дорівнюють граничному доходу при оптимальному обсязі випуску, а граничний дохід нижчий від ціни, то виходить, що дана ціна буде вищою, ніж граничні видатки. Таким чином, якщо монополіст вирішує

виробляти продукцію, то він максимізує прибуток, піднімаючи ціну вище рівня граничних витратів.

Рішення монополіста про оптимальний обсяг пропозиції.

Короткотерміновий період:

Обрати обсяг випуску, за якого MR (Граничний дохід) = MC (Граничні витрати).

Виробляти тільки в тому разі, якщо $P_0 > AVC$ (Середні перемінні витрати).

Припинити виробництво, якщо $P_0 < AVC$.

Довготерміновий період:

Обрати обсяг випуску, за якого $MR = MC$.

Виробляти тільки в тому, якщо $P_0 > LAC$ (довгострокові середні витрати).

Вийти з галузі, якщо $P_0 < LAC$.

Стосовно природних монополій можливі різні варіанти державного регулювання ціноутворення.

Ціна визначається рівною граничним витратам ($P = MC$).

Ціна визначається рівною середнім витратам ($P = AC$ (середні витрати)).

Визначається " двоставковий тариф ".

Двоставковий тариф - тариф на виробництво, транспортування, постачання теплової енергії та послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води, який складається з двох частин (ставок):

1. Річної абонентської плати (вартості обслуговування одиниці теплового навантаження об'єкта теплоспоживання), яка компенсує умовно-постійну частину тарифу.

2. Вартості одиниці реалізованої теплової енергії, послуг з централізованого опалення і постачання гарячої води, яка компенсує умовно-змінну частину тарифу.

Ефективність всіх перерахованих варіантів регулювання проблематична.

3. Особливості функціонування реальних монополізованих ринків

Розглянемо детальніше вплив монополій на економічні процеси в суспільстві. Найголовнішими економічними наслідками діяльності чистої монополії є:

1. Порівняно з конкурентним виробником монополіст вважає за доцільне призначати вищі ціни і продавати менший обсяг продукції. Тому:

а) суспільство перевитрачає певну кількість ресурсів, бо рівноважний обсяг виробництва монополіста не збігається з мінімальним рівнем середніх витрат;

б) споживачі змушені сплачувати "монопольний податок", цей "податок" — економічний прибуток монополіста.

2. Середні витрати монополіста, як правило, не збігаються з середніми витратами конкурентної фірми, вони можуть бути як меншими, так і більшими:

а) $ATCM < ATCK$, адже монополіст — це велике підприємство і на розмір середніх витрат може вплинути ефект масштабу;

б) $ATCM > ATCK$, у зв'язку, як правило, з меншою ефективністю виробничої діяльності монополіста:

- цілі менеджерів монополіста не збігаються з метою мінімізації витрат (вони можуть ставити завдання — збільшити фірму, не беручи до уваги витрати, ухилятися від надмірного ризику за рахунок збільшення витрат, брати на роботу некомпетентних друзів та родичів);

- монополіст, не відчуваючи "подиху в потилицю" конкурента, стає в'ялим, припиняє пошук нових технологій;

- монополіст несе додаткові витрати (придбання патентів, ліцензій, підкуп чиновників, тиск на постачальників).

3. Монополія суперечливо впливає на науково-технічний прогрес:

а) масштаби монополії дають змогу виділяти значні кошти на науку та розробку нових технологій;

б) однак у монополіях немає постійних стимулів до НТП.

4. Чистий монополіст має можливість проводити цінову дискримінацію. Вона відбувається тоді, коли один продукт реалізується більш ніж за одною ціною при тих же незмінних витратах. Наприклад, різні тарифи на електроенергію населенню та підприємствам, пасажирські і вантажні перевезення Укрзалізницею.

Спектр ринкових структур досить широкий – від високо конкурентних ринків до ринків, на яких є лише один продавець — монополія — або лише один покупець — монопсонія. За нерегульованої монополії наявна тенденція до завищення цін та обмеження обсягів виробництва. Нерегульована монопсонія призводить до встановлення занижених цін і купівлі менших обсягів продукції. Прикладом монополії є підприємства комунальних послуг, якими володіє держава. Це електроенергетичні, газо- та водопровідні, телефонні компанії тощо. Монополія характеризується:

1) наявністю в галузі єдиної фірми — чистого, або абсолютного, монополіста;

2) відсутністю близьких замінників продукту монополіста. Покупець змушений або платити встановлену ціну, або відмовитися від цього продукту;

3) наявністю бар'єрів для входження в ринок. Інші фірми не можуть увійти

ринок, де панує монополія. Серед причин, що зумовлюють існування монополії, найвагомішими є такі:

- володіння основними видами сировини;
- патентні права;
- авторські права і товарні знаки.

Володіння основними видами сировини. Одна фірма може цілком контролювати постачання основного виду сировини, необхідного для виробництва продукту. Як на приклад, що ілюструє цю ситуацію, часто посилаються на довоєнну алюмінієву галузь у США. Для виробництва алюмінію потрібні боксити. Тоді усі бокситові шахти контролювалися Алюмінієвою компанією Америки (ALCOA). Завдяки цьому протягом тривалого часу ALCOA була єдиним виробником алюмінію.

Унікальні здібності або знання можуть також створити монополію. Талановиті співаки, художники, спортсмени володіють монополією на використання своїх послуг.

Комунальні підприємства надають населенню життєво важливі послуги, переважно вони перебувають у власності приватних фірм і є монополістами. До комунікацій належать електроенергія, газо- і водопостачання. Держава регулює діяльність цих галузей. Конкуренція тут могла б зашкодити суспільним інтересам.

Припустімо, що у районі функціонує кілька фірм із постачання електроенергії. Кожній фірмі потрібні були б власні лінії електропередач, електростанції тощо. Це призвело б до значних труднощів. Одночасно держава

регулює використання комунальних послуг, визначає їхній обсяг і можливу ціну Держава бере на себе роль конкурента і через спеціальні комісії стежить за рівнем та обсягом послуг галузей комунальної сфери.

Патентні права. Фірма може стати монополістом, володіючи патентом на певний продукт або технологічний процес, що використовується під час виробництва продукту.

Патент— це документ, який посвідчує авторство на винахід та виключне право на його використання упродовж певного строку.

В Україні термін дії патенту на винахід — 20 років; на корисну модель — п'ять;

на промисловий зразок — 10 років. Патентну систему часто використовують у фармацевтичній промисловості, книгодрукуванні, звуковідеозаписі. Для розроблення придатної для патентування продукції потрібна науково-дослідницька робота.

Наприклад, Ірно Рубик, учитель архітектури і дизайну комерційної школи в Будапешті, володіє монополією на виробництво і продаж своєї головоломки "Кубик-рубик". Він продав ліцензію на виробництво і продаж знаменитої іграшки кільком фірмам.

Авторські права —це вид монополії, згідно з яким держава забезпечує авторам оригінальних творів виключне право на їх продаж чи використання. Авторське право чинне упродовж життя автора та ще 50 років після його смерті.

Товарні знаки —це спеціальні малюнки, назви чи символи, які представляють товар, послугу чи фірму. Конкурентам заборонено використовувати зареєстровані товарні знаки чи подібні до них. Це роблять для того, щоб споживач міг легко відрізнити оригінал від підробки.

Монополіст контролює ціну, тобто диктує ціну ринкові. Причина цього очевидна: він виробляє, а отже, й визначає загальну величину пропозиції. За наявного попиту на свій продукт монополіст може змінити ціну, маніпулюючи обсягом продукції. Відсутність конкурентів у монополії насамперед пояснюється наявністю бар'єрів для входження у галузь нових фірм.

Монополія також виникає внаслідок того, що в деяких галузях будь-яку кількість продукції з найнижчими витратами виробляє саме одна фірма, а не дві, три чи більше. Таку монополію називають природною монополією. Це переважно підприємства комунальних послуг.

Інколи виникає ситуація, коли монополіст-продавець стикається з монополістом-покупцем. Таку монополію називають двосторонньою. Наприклад, лише одна фірма виробляє пластмасові пляшки, і лише одна фірма їх використовує.

Розділ 2. Аналіз монопольної діяльності в Україні

Монопольна діяльність підприємців виникає за умов монопольного становища на ринку одного підприємця або групи підприємців у виробництві та реалізації товарів. Дії органів влади і управління спрямовані на недопущення та істотне обмеження цієї діяльності. Монопольне - це домінуюче становище підприємця, яке дає йому можливість самотійно або разом з іншими підприємцями обмежувати конкуренцію на ринку певного товару.

Монопольним є становище підприємця, частка якого на ринку певного товару перевищує 35%. Рішенням Антимонопольного комітету України може визнаватися монопольним становище підприємця, частка якого на ринку певного товару становить менш як 35%.

Монопольна діяльність здійснюється підприємцями через монопольну ціну, яку встановлює підприємець, що займає монопольне становище на ринку. Це призводить до обмеження конкуренції і порушення прав споживача. Регулюється ця діяльність Законом України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності".

Монопольне становище підприємців на ринку для всіх видів товарів народного споживання, а також для всіх видів робіт і послуг, обігу капіталів (фінансів, цінних паперів) визначається Антимонопольним комітетом України і його територіальними управліннями в межах адміністративної області або автономії (район, населений пункт).

Зловживаннями монопольним становищем вважають:

- нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у неоднакове становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, включаючи нав'язування товару, не потрібного контрагенту;
- обмеження або припинення виробництва, а також вилучення з обороту товарів із метою створення або підтримання дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін;

- часткову або повну відмову від реалізації або закупівлі товару, якщо немає альтернативних джерел постачання або збуту з метою створення або підтримання дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін;
- інші дії з метою створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) інших підприємців;
- встановлення дискримінаційних цін (тарифів, розцінок) на свої товари, що обмежують права окремих споживачів.

До зловживань монопольним становищем відносять також неправомірні угоди між підприємцями та недобросовісну конкуренцію.

Неправомірними між підприємцями визнають угоди або погоджені дії, спрямовані на:

- встановлення (підтримання) монопольних цін (тарифів), знижок, надбавок (доплат), націнок;
- застосування демпінгових (знижених) цін на товарному ринку;
- розподіл ринків за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом реалізації чи закупівель їх або за колом споживачів та іншими ознаками з метою монополізації їх;
- усунення із ринку або обмеження доступу на нього продавців, покупців, інших підприємців.

До недобросовісної конкуренції відносять:

1. Неправомірне використання товарного знака, фірмового найменування або маркування товару, а також копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, імітацію, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені.

До недобросовісної конкуренції не відносять френчайз - право працювати від імені (під вивіскою) великого підприємства, яке добре себе зарекомендувало. Наприклад, ресторан "Макдональдс" має у багатьох країнах світу високу

репутацію. Скрізь однаковий вибір страв і напоїв, однакова технологія виробництва, обслуговування.

Проте лише 20% підприємств належить компанії "Макдональдс", решта - іншим власникам, які купили право працювати під її вивіскою. Підключення до відомої компанії дає стійкий доход. Компанія постійно досліджує, наскільки додержують френчайзні підприємства встановлених стандартів.

За недодержання вимог застосовують санкції, аж до позбавлення права працювати від імені компанії

2. Навмисне поширення неправдивих або неточних відомостей, які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця;

3. Використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця.

До зловживання монопольним становищем може призвести дискримінація підприємців органами влади і управління, а саме:

- заборона створення нових підприємств або інших організаційних форм підприємництва у будь-якій сфері діяльності, а також встановлення обмежень на окремі види діяльності, виробництво певних видів товарів з метою обмеження конкуренції;
- примушення підприємців до пріоритетного укладення договорів, першочергової поставки товарів певному колу споживачів;
- прийняття рішень про централізований розподіл товарів;
- заборона реалізації товарів із одного регіону в інший;
- надання окремим підприємцям податкових та інших пільг, які ставлять їх у привілейоване становище щодо інших підприємців, що призводить до монополізації ринку певного товару;
- обмеження прав підприємців щодо здобуття та реалізації товарів;

- заборона чи введення обмежень відносно окремих підприємців або груп їх.

Дискримінацією підприємців є також укладення між органами влади і управління угод, створення структур державного управління або надання міністерствам, державним комітетам, іншим структурам державного управління повноважень для впровадження дій, що породжують недобросовісний монополізм.

Державна політика у сфері обмеження монополізму у підприємницькій діяльності, заходи щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки підприємців, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюються уповноваженими на це органами влади і управління.

Демонополізація економіки України забезпечується спеціальною програмою, що є складовою частиною Єдиної комплексної програми розвитку України, яку затверджує Верховна Рада України.

Державний контроль за додержанням антимонопольного законодавства, захист інтересів підприємців від зловживання монопольним становищем та недобросовісної конкуренції здійснюються Антимонопольним комітетом України, створеним Верховною Радою України, якій він підпорядкований і підзвітний. У складі його є територіальні управління, які здійснюють контроль за додержанням антимонопольного законодавства у певному регіоні.

Державним уповноваженим може бути громадянин України, який досяг 30 років, має вищу юридичну чи економічну освіту, стаж роботи за фахом не менш як 5 років протягом останніх 10 років. Державних уповноважених призначають на строк 7 років не більш як на два строки підряд. Замість вибулого державного уповноваженого призначають лише на строк, що не закінчився у вибулого. Достроково звільнити з посади державного уповноваженого може Верховна Рада України за порушення законодавства або зловживання своїм службовим становищем.

Антимонопольний комітет України має право:

- давати підприємцям обов'язкові для виконання розпорядження про припинення порушень антимонопольного законодавства і неправомірних угод між підприємцями, а органам управління - про скасування або заміну прийнятих ними неправомірних актів про припинення порушень і укладених ними угод, що суперечать антимонопольному законодавству;
- здійснювати контроль за додержанням антимонопольних вимог при створенні, реорганізації або ліквідації монопольних утворень, а також при придбанні часток (акцій, паїв), що можуть призвести до монопольного становище підприємця на ринку;
- вносити у відповідні органи влади і управління пропозиції щодо скасування ліцензій, припинення зовнішньоекономічних операцій підприємців у разі порушення ними антимонопольного законодавства;
- давати розпорядження про накладання штрафів у разі порушення законодавства;
- звертатися до суду чи арбітражу з позовами до підприємців у зв'язку з порушенням ними антимонопольного законодавства.

Рішення Антимонопольного комітету України і його територіальних управлінь є обов'язковими для виконання. Працівникам комітету надано право безпосереднього доступу до інформації органів влади і управління, а також підприємців з питань додержання антимонопольного законодавства. Підприємці, органи влади і управління зобов'язані на вимогу державних уповноважених Антимонопольного комітету України подавати документи, письмові та усні пояснення, іншу інформацію.

Комітет здійснює попередній контроль за створенням, реорганізацією і ліквідацією (приєднанням) підприємств, асоціацій, концернів, міжгалузевих, регіональних та інших об'єднань, відповідністю їхньої діяльності антимонопольному законодавству. Підприємець може придбати контрольний

пакет акцій (більшість голосів) акціонерного товариства, яке займає монопольне становище, з обов'язковим повідомленням у місячний строк Антимонопольному комітету про це.

Така ситуація може бути, коли підприємець має пай у іншому господарському товаристві, що має монопольне становище. Коли підприємці зловживають монопольним становищем на ринку, то комітет може винести рішення про примусовий поділ монопольних утворень.

Примусовий поділ не застосовується у таких випадках:

- в разі неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств, структурних підрозділів або одиниць;
- за умови наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів або одиниць, якщо частка внутрішнього обороту у загальному обсязі валової продукції підприємства становить менш як 30%. Розпорядження про примусовий поділ підприємства підлягає виконанню у встановлений строк, але не пізніше від шести місяців.

У складі Антимонопольного комітету України є науково-консультативна рада, на яку покладено розробку напрямів діяльності, організації, методології і методики контролю за додержанням антимонопольного законодавства, підготовку пропозицій щодо його застосування та удосконалення.

Відповідальність за порушення антимонопольного законодавства підприємці несуть сплатою штрафів, вилученням незаконно одержаного прибутку, відшкодуванням збитків, заподіяних зловживанням монопольним становищем та недобросовісною конкуренцією.

Штрафи на підприємців накладаються Антимонопольним комітетом України за ухилення від виконання або несвоєчасне виконання його розпоряджень про припинення порушень антимонопольного законодавства.

Законом України про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності передбачено також накладення Антимонопольним комітетом України стягнень на посадових осіб.

Посадові особи органів влади і управління, а також керівники підприємств несуть адміністративну відповідальність у вигляді штрафу за неподання, несвоєчасне подання інформації Антимонопольному комітету України і його територіальним управлінням або подання явно недостовірної інформації.

Прибуток, незаконно одержаний суб'єктами підприємницької діяльності від порушень законодавства про антимонопольну діяльність, стягується судом чи арбітражем до державного бюджету.

Збитки, заподіяні зловживанням монопольним становищем та недоброякісною конкуренцією, підлягають відшкодуванню за позовами заінтересованих осіб у передбаченому законодавством порядку.

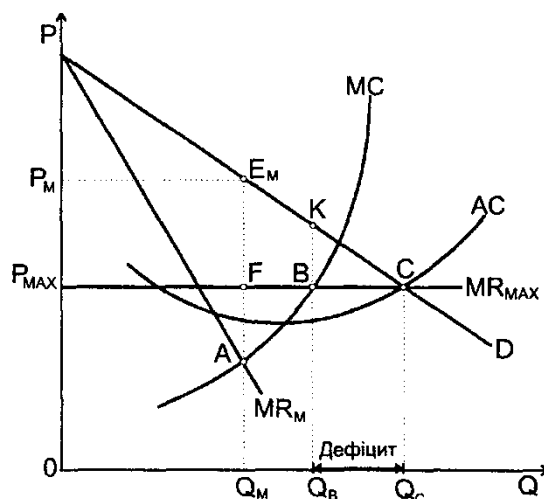
Отже, державний контроль за монопольною діяльністю підприємців є важливою формою економічного контролю, спрямованого на добросовісне партнерство у розвитку ринкових економічних відносин.

Розділ 3. Особливості та проблеми антимонопольного регулювання та шляхи їх вирішення

Регулювання містить закони і правила поведінки (нормативні акти), які встановлює державна влада щодо контролю за цінами, продажем продукції чи виробничими рішеннями фірм.

Методи регулювання можна поділити на економічні й соціальні. Економічне регулювання — це контроль за цінами, стандарти для продукції, умови входу і виходу з галузі, стандарти обслуговування. Соціальне регулювання стосується охорони здоров'я і безпеки робітників та споживачів.

Розглянемо деякі інструменти економічного регулювання. Поширеним заходом (особливо для перехідних економік) є обмеження цін на монополізованих ринках, тобто встановлення **верхньої межі ціни**, P_{MAX} , яка не дозволяє виробникам продавати продукцію за цінами, вищими встановлених нормативним актом. Таке обмеження буде ефективним лише тоді, коли межа нижча від монополюючої ціни P_B .

Реакція монополіста на встановлення верхньої межі ціни

Нерегульована монополія визначає стан рівноваги $E_M (P_M, Q_M)$ із

врахуванням граничної виручки монополіста MR_M (за правилом $MR_M=MC$). Встановлення межі ціни, $P_{MAX}<P_M$ до того, що для монополіста замінюється крива граничної виручки MR_M на криву MR_{MAX} , яка визначається умовою: $MR_{MAX}=P_{MAX}$ (бо кожна додаткова одиниця продукції продається за встановленою ціною). В цих умовах монополістові залишається визначити лише новий обсяг випуску, який максимізує його прибуток: згідно з умовою, що $MC=MR_{MAX}$ (досягається в точці В), знаходимо цей оптимальний обсяг Q_B .

Таким чином, випуск зростає ($Q_B < Q_M$). Сукупний надлишок (чисті вигоди для суспільства) внаслідок цього зростає на величину, що дорівнює площі фігури $A E_M K B$; надлишок споживачів зростає як за рахунок перерозподілу частини монопольного прибутку на їхню користь (площа $P_{MAX} P_M E_M F$), так і за рахунок збільшення обсягу випуску (площа $F E_M K B$); надлишок монополіста (прибуток) зменшується на величину частини монопольного прибутку (площа $P_{MAX} P_M E_M F$) і зростає за рахунок збільшення обсягу (площа $A F B$), але в цілому скорочується.

Подібне регулювання має позитивні наслідки, та водночас веде до появи дефіциту на ринку в обсязі ($Q_C - Q_B$), бо за ціною P_{MAX} обсяг попиту становитиме Q_C . Цікаво, що аналогічний регулюючий захід на конкурентному ринку також призводить до виникнення дефіциту, але обсяг випуску і чисті вигоди для суспільства після встановлення максимальної ціни в тому випадку скорочуються, а не зростають.

Встановлення податків не є специфічним регулятором на монопольних ринках, але призводить до інших наслідків порівняно з конкурентними ринками.

Розглянемо наслідки встановлення **акцизного податку** за ставкою t на монопольному ринку (мал. 2.2). До введення податку ринок перебував у стані монопольної рівноваги $E_M(P_M, Q_M)$. Податок змінює сукупну вартість TC на

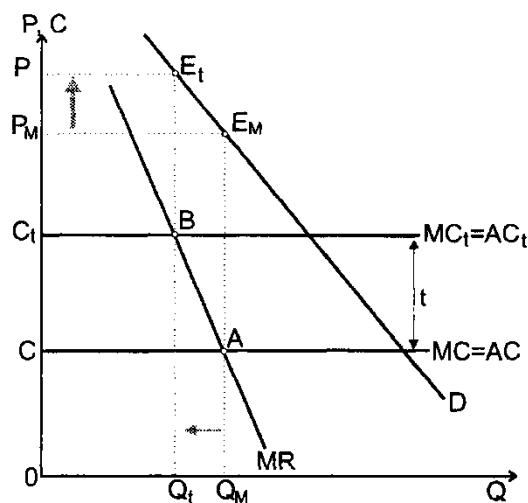
$$TC_t = TC + t \cdot Q. \quad (4)$$

Через це змінюються середня і гранична вартість:

$$MC_t = MC + t, \quad AC_t = AC + t, \quad (5)$$

тобто відповідні криві зсуваються вгору на величину ставки податку t . Максимізація прибутку з урахуванням нового податку призводить до скорочення обсягу випуску з Q_M до Q_t , згідно з умовою, що $MC_t = MR$ (виконується в точці В). Відповідно зміщується стан рівноваги з точки E_M у точку E_t , і зростає ціна до P_t . Закономірним є те, що у випадку лінійної функції попиту ціна зростає на величину ΔP , меншу, ніж ставка податку:

$$\Delta P = P_t - P_M < t.$$

Реакція монополіста на введення акцизного податку за ставкою t .

Це означає, що податковий тягар розподіляється між виробником і споживачами. Чисті вигоди для суспільства, які складатимуться із надлишків виробника, споживачів і податкового збору, зменшаться порівняно з неоподаткованим ринком, скорочення торкнеться і монополіста, і споживачів. Ціна та обсяг випуску ще більше віддаляться від ефективного стану конкурентної рівноваги. Порівняно з аналогічним конкурентним ринком (тобто з такими ж кривими D і MC), монополіст бере на себе відносно більшу частку податкового тягара, ніж конкурентні фірми.

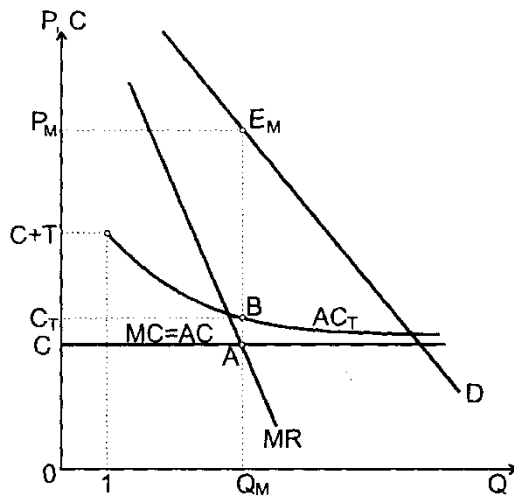
Інша ситуація виникає при встановленні **одноразового податку** (наприклад, ліцензії) за ставкою T , яка безпосередньо не залежить від обсягу випуску, а є фіксованою величиною, на яку збільшується сукупна вартість:

$$TC_T = TC + T \quad (6)$$

У цьому випадку середня вартість зростає (нерівномірно), а гранична залишається без змін (мал. 2.3):

$$AC_T = AC + T/Q \quad (7)$$

$$MC_T = MC$$

Реакція монополіста на введення одноразового податку T

Відповідно, крива MC не зсувається, тому стан монопольної рівноваги $E_M(P_M, Q_M)$, що визначається умовою $MC=MR$, також не змінюється. Залишаються незмінними чисті вигоди для суспільства і надлишок споживачів. Скорочується лише монопольний прибуток на величину T (чисельно дорівнює площі прямокутника $C_T B A C$), який перерозподіляється у вигляді податкового збору на користь державної влади.

Основною особливістю антимонопольного регулювання української економіки є те, що довгий час Україна перебувала під господарсько-адміністративним контролем, а починаючи з дев'яностих років ХХ століття та її території почали відбуватись ринкові перетворення. Тобто на території нашої держави діяла повна державна монополія на виробництво товарів і надання послуг, отже на ринку була відсутня конкуренція. З переходом до ринкових відносин, на українському ринку з'явилась безліч виробників, відносини між якими вимагали відповідного регулювання з боку держави. Функціонування ринкових відносин передбачає створення рівних можливостей для суб'єктів господарської діяльності, а також їх конкуренцію, під якою розуміється змагальність підприємців, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів, які потребує споживач.

З конкуренції, що існує в умовах розвинутих товарно-грошових відносин, виростає класична монополія. На відміну від неї "соціалістичний" монополізм народився в умовах досить специфічних форм економічно-організаційного розвитку української держави в складі СРСР. Він є наслідком свідомої економічної політики соціалістичної держави (як носія політичної влади і власника основних засобів виробництва) щодо планового ведення народного господарства на основі застосування переважно адміністративно-командних методів управління економікою, що призвело, зрештою, до перетворення її в єдиний народногосподарський комплекс.

Монополізм в Україні є також породженням політики концентрації та спеціалізації виробництва. Саме тому визначивши у Законі України від 3 серпня 1990 р. "Про економічну самостійність України" мету і основні принципи економічної самостійності України як суверенної держави, механізм господарювання, регулювання економіки і соціальної сфери, організація фінансово-бюджетної, кредитної та грошової системи України, Верховна Рада в постанові про реалізацію цього закону включила до переліку законодавчих актів, які забезпечили б дію Закону "Про економічну самостійність України"

антимонопольне законодавство.

Одним зі специфічних обставин, характерних для сучасного періоду розвитку України, є те, що вирішення завдання подолання елементів надмірного державного адміністративного монополізму припускає в найближчій перспективі певне поживлення самого ж цього монополізму. Так хоча надмірний адміністративний монополізм – негативна риса, але становлення ефективних ринкових структур, прискорений вихід країни зі стану кризових явищ не можуть бути здійснені без посилення прямого втручання держави в економіку.

У українській промисловості існують близько чотири тисячі підприємств - монополістів й їхня продукція становить 7% від загального числа виготовленої продукції. З них природних монополій - 500. Класичним прикладом природних монополій є передача електроенергії, нафти й газу, залізничні перевезення, а також окремі підгалузі зв'язку, а на регіональному рівні - комунальні послуги - тепло- і водопостачання, каналізація. Такі галузі або регулюються державою, або перебувають у його власності. Варто помітити, що в багатьох країнах в останні роки сфера й масштаби державного регулювання істотно скоротилися в результаті появи нових підходів до формування й регулювання відповідних ринків у зв'язку з технологічними нововведеннями.

Монополія означає певну ступінь влади над ціною. І ця влада може базуватися на різних передумовах: захоплення значної частки галузевого виробництва (концентрація й централізація виробництва й капіталу), таємні або явні угоди про розділ ринків і рівень цін, створення штучних дефіцитів тощо. Енергетичні і транспортні монополії накрутили ціни, як тільки могли. І щоб поставити певний заслін деструктивним чинностям монополізації необхідно продумано розроблене антимонопольне законодавство України та послідовну практику його щоденної реалізації як зважену, вивірену систему регулювання державою монопольних процесів і конкурентних відносин.

Антитрестовська політика повинна являти собою захист і посилення конкуренції шляхом створення перешкод для виникнення, використання або захисти монопольної влади. Застосування такого економічного регулювання необхідно для :

1. забезпечення балансу інтересів споживачів і підприємств;
2. забезпечення структури тарифів на основі принципів справедливого і ефективного віднесення витрат на тарифи для різних типів населення;
3. стимулювання підприємств до скорочення витрат і надлишків зайнятості, покращення якості обслуговування, підвищення ефективності інвестицій;
4. створення умов для розвитку конкуренції.

Висновки

У результаті проведеного дослідження: монопольний ринок та особливості його функціонування в Україні зроблено наступні висновки:

- Дослідження економічної суті антимонопольної політики, її необхідності, сутності та значення розпочато з такого поняття як «антимонопольна політика». Аналіз трактування різними вченими поняття «антимонопольна політика» дає змогу зробити висновок, що це сукупність законодавчих, економічних і адміністративних заходів, направлених на обмеження монополізації внутрішнього ринку.

- В основу формування антимонопольної політики України покладено Конституцію України, Господарський кодекс України, а також Закони України: «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про природні монополії» та «Про Антимонопольний комітет України».

На мою думку, в Україні на сьогодні створено законодавчу базу й організаційні засади здійснення ефективної державної антимонопольно-конкурентної політики. Однак поглиблення ринкових перетворень постійно створює нові проблеми у сфері конкурентної політики, які вимагають нових підходів до їх розв'язання. Тому питання з обмеження монополізму, підтримки і розвитку економічної конкуренції мають бути й надалі важливим елементом економічної політики держави.

- Аналіз монополістичної конкуренції дає можливість виявити її вплив на ринкову економіку: за цієї форми синтезу конкуренції і монополії центр боротьби розміщується у сфері обігу, охоплює певну галузь на національному рівні, в яку легко проникають нові конкуренти, наслідком чого є незначна концентрація капіталу, так як фірми за розмірами є середніми або малими; споживач має можливість широкого вибору товарів і послуг.

- Механізмами обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в країнах з послідовно сформованою економікою зводяться до прийняття відповідних законодавчих актів, реєстрація товарних знаків і марок, визначення та регулювання державою загальних умов угод, аналіз цін та контроль над прибутками та витратами господарюючих суб'єктів.

- Важливим елементом сучасного господарського механізму розвинутих країн є економічна діяльність держави, яка зумовлюється неспроможністю ринкового саморегулювання розв'язати низку кардинальних проблем розвитку економічної системи. При певних відмінностях у різних країнах масштабів державного регулювання економіки та його вплив на економічні процеси досить глибокий і багатогранний.

- Антимонопольний комітет України відповідно до повноважень визначених законом здійснює державний контроль за дотриманням конкурентного законодавства, захист інтересів підприємців та споживачів від його порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич В. Д. Макроекономіка: Навчальний посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Знання, 2002. – 368 с.
2. Бобух І. М. Соціальний потенціал як новітня складова національного багатства / І. М. Бобух // Економіст. – 2011. - № 4. – С. 68 – 74.
3. Будаговська С. Мікроекономіка і макроекономіка: підручник для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Клієвич, І. Луніна та ін.; За заг. ред. С. Будаговської. – К.: Основи, 2001. – 517 с.
4. Воротін В. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / В. Воротін . – К.: НІСД, 2008. – 88 с.
5. Данилович-Кропивницька М. Л. Макроекономіка: Навчальний посібник / М. Л. Данилович-Кропивницька, П. І. Стецюк, І. О. Тивончук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 292 с.
6. Длугопольський О. В. Політекономія публічного сектора: західні орієнтири / О. В. Длугопольський // Економічна теорія: Науковий журнал. – 2006. - № 2. – С. 3 – 16.
7. Економічна теорія: політична економія: Підручник / За ред. С. І. Юрія. – К.: Кондор, 2009. – 604 с.
8. Жаліло А. Я. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
9. Жаліло А. Я. Тактичні пріоритети і стратегічні орієнтири економіки України / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2008. – 88 с.
10. Жаліло Я. А. Інструменти макроекономічної політики / Я. А. Жаліло // Україна-НАТО. - 2005. - № 6. - С. 60 — 64.
11. Круш П. В. Макроекономіка: Навчальний посібник / П. В. Круш, С. О. Тульчинська. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 328 с.
12. Кулішов В. В. Макроекономіка: основи теорії і практикум: Навчальний посібник / В. В. Кулішов. – Львів: Магнолія плюс, 2004. – 256 с.

13. Макроекономіка: Навчальний посібник / За ред. В.П. Решетило. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 295 с.
14. Небава М. І. Теорія макроекономіки. Навчальний посібник / М. І. Небава. – К.: Слово, 2003. – 536 с.
15. Пелехова В. А. Макроекономіка: Навчальний посібник – 2-е вид., доп. та перероб. / В. А. Пелехова. – Миколаїв: МДГУ, 2005. – 304 с.
16. Петрова В. Ф. Система національних рахунків: конспект лекцій / В. Ф. Петрова, Є. В. Гаврилченко. – Харків: ХНАМГ, 2010. – 131 с.
17. Пищуліна О. М. Застосування теорії «інституціональні пастки» для аналізу макроекономічної політики / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2. – С. 85 – 91.
18. Радіонова І. Ф. Макроекономіка: теорія і політика: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 170 с.
19. Розпущенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках / І. Розпущенко. – К.: Основи, 1993. – 288 с.
20. Саєнко М. Г. Макроекономіка: Довідник / М. Г. Саєнко. – Тернопіль: Тайп, 2004. – 121 с.
21. Сімоно Ф. 39 уроків сучасної економіки / Пер. з франц. – К.: КМ Академія, 2004. – 303 с.
22. Ходжаян А. О. Політична економія: Навч.- метод. Посібник / А. О. Ходжаян. – К.: Кондор, 2009. – 304 с.